

Н. М. Павлюк

к.ю.н., доцент

доцент кафедри цивільного права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0001-6108-9713>

ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЮРИДИЧНОЇ (ПРАВНИЧОЇ) ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті досліджені актуальні проблеми реформування юридичної освіти в Україні. Підкреслено, що високоякісна та вільна від корупції юридична освіта та підготовка фахівців у сфері правосуддя та правоохоронних органів є ключовими для зміцнення верховенства права та виконання зобов'язань щодо членства України в ЄС. Наголошено на тому, що у сучасних умовах трансформації ключових правових інституцій в Україні, що охоплюють реформування судової системи, правоохоронних органів, а також суміжних інститутів, таких як адвокатура, прокуратура та нотаріат, актуалізується необхідність якісного оновлення підходів до організації юридичної освіти. Зазначені зміни формують новий контекст функціонування національної правової системи, у межах якого юридична освіта має відповідати оновленим вимогам суспільства та держави. Перехідний період, у якому перебуває система вищої юридичної освіти, позначений пошуками ефективної освітньої парадигми, здатної не лише відтворити фаховий потенціал, а й забезпечити його відповідність викликам ХХІ століття. У цьому контексті в Україні було ініційовано низку кроків, спрямованих на вдосконалення механізмів підготовки правників, зокрема на рівні концептуального переосмислення засад професійної підготовки.

У процесі аналізу основних положень Концепції реформування юридичної (правничої) освіти виявлено спробу системно вирішити низку проблем, які протягом тривалого часу супроводжували функціонування юридичної освіти. Водночас, у проекті Концепції наявні положення, що викликали наукові та професійні дискусії, свідченням чого є суперечливість окремих її аспектів. Паралельно розглядається й проєкт Закону «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії», у якому частково повторюються базові положення вищезазначеної Концепції, що підтверджує єдність нормативно-змістових орієнтирів реформи. Однак задля досягнення відчутного результату у сфері правничої освіти важливо не лише декларувати потребу в реформах, а й забезпечити стратегічну узгодженість дій, які б дозволили сформулювати чітке бачення майбутньої моделі фахової юридичної підготовки.

Ключові слова: юридична освіта, вища освіта, правнича професія, реформа, концепція.

Постановка проблеми. Після подій Революції гідності Україна чітко окреслила курс на європейську інтеграцію, зосередивши увагу на запровадженні ключових стандартів Європейського Союзу в усіх сферах суспільного життя, зокрема в галузі освіти. Орієнтація на європейську правову та культурну спадщину зумовила визначення освітньої сфери як одного з пріоритетних напрямів загальнонаціональних реформ [6, с.75]. На цьому тлі питання реформування юридичної освіти вийшло на перший план академічних і професійних дискусій, що дедалі активніше ведуться як у наукових виданнях, так і в публічному просторі. Унаслідок цих дискусій сформувалася низка концептуальних доку-

ментів, програм і законодавчих ініціатив, спрямованих на модернізацію підходів до фахової підготовки правників в умовах посилення ролі права як засобу державного управління та соціального регулювання.

В умовах євроінтеграційного курсу особливого значення набуває Концепція реформування юридичної освіти, яка розглядається як стратегічний інструмент формування якісного, конкурентоспроможного освітнього середовища [14, с. 311-312]. Її метою є конкретизація цілей, досягнення яких сприятиме не лише зміцненню системи юридичної освіти, а й забезпеченню її відповідності вимогам європейського освітнього простору. Як зазначено у Звіті Євро-

пейської комісії щодо України за 2023 рік, безкорупційна, якісна юридична освіта та належна підготовка кадрів для правосуддя і правоохоронних органів становлять фундаментальну умову для забезпечення верховенства права та виконання зобов'язань, пов'язаних із потенційним вступом України до ЄС. Зокрема, відзначено позитивні кроки, пов'язані з оновленням стандартів освіти, впровадженням стандартизованих вступних процедур, розбудовою внутрішніх систем забезпечення якості [3].

Зазначене вказує на глибоку теоретичну та практичну значущість подальших наукових досліджень, що мають на меті осмислення і вдосконалення національної моделі юридичної освіти як невіддільної частини правової системи, що еволюціонує в контексті глобальних трансформацій та ідей сталого розвитку [2, с.2]. Таким чином, дослідження у цій галузі є надзвичайно актуальним як з точки зору державної політики, так і з позиції наукового супроводу процесів освітньої модернізації.

Стан дослідження. Проблематика української системи правової освіти, в тому числі й питання її реформування, висвітлюється у працях багатьох вітчизняних вчених, серед яких Ю. Барабаш, О. Білічак, Т. Варфоломєєва, В. Гошовський, В. Журавський, С. Ківалов, Н. Кузнецова, В. Комаров, В. Тацій, Ю. Шемшученко та інші. Утім, гострота та масштабність цієї проблеми вимагають подальших обговорень та наукових розвідок.

Мета статті полягає в аналізі основних тенденцій реформування юридичної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Упродовж усіх років незалежності у державі триває поступове реформування юридичних інститутів, спрямованих на гарантування, утвердження і захист прав людини, зокрема, шляхом оновлення законодавства та приведення його у відповідність до європейських стандартів. Ефективне функціонування цих інститутів однаковою мірою залежить від якості законодавства та від якості фахівців, що забезпечують діяльність цих інститутів [12].

Детермінантом посилення останнім часом актуальності питань реформування вищої юридичної освіти О. Крижевська та А. Крижевський вважають проведені в Україні реформи (хоча й не тільки) державних інститутів національної правової системи, зокрема правоохоронних органів, системи правосуддя та суміжних правових інститутів (адвокатура, прокуратура, нотаріат). Через те, що результати реформу-

вання здебільшого піддаються загальній критиці та не оцінюються як ефективні, розпочато активну реалізацію ініціатив із реформування юридичної (правничої) освіти [6, с. 75-84].

На сучасному етапі становлення національної моделі юридичної освіти в Україні спостерігається тривалий та складний період трансформації, що супроводжується інтенсивним пошуком ефективної освітньої парадигми, здатної повною мірою відповідати вимогам правової системи та соціальним запитам XXI століття. Цей процес ускладнюється впливом відкритого освітнього ринку, в межах якого юридичні факультети й освітні програми з права змушені конкурувати між собою за абітурієнтів, що у свою чергу стимулює заклади вищої освіти до постійного вдосконалення змісту освітніх програм, оновлення навчально-методичних підходів, а також запровадження нових моделей освітнього менеджменту [2, с.23].

Водночас глобалізація, яка охоплює і сферу юридичної освіти, зумовлює потребу в гнучкості освітніх систем, їх здатності інтегруватися у міжнародний освітній простір, орієнтуючись на стандарти якості, мобільність здобувачів освіти та академічну доброчесність. У цих умовах особливої ваги набуває автономія закладів вищої освіти, яка розширює можливості самостійного формування стратегії розвитку, співпраці з представниками юридичної професії, бізнесом, державними установами та громадянським суспільством [12]. Важливу роль у цьому процесі відіграють і професійні правничі асоціації, які сприяють стандартизації фахової діяльності, залученню експертного середовища до формування змісту освітніх програм і забезпеченню зворотного зв'язку з ринком праці. Усе це формує нову освітню динаміку, що вимагає комплексного підходу до формування якості юридичної освіти в умовах структурних змін у суспільстві та правовій державі.

Як зазначає О. Білічак, на час проголошення незалежності в Україні існувало лише п'ять правничих шкіл (у Києві, Харкові, Одесі, Донецьку та Львові), які довгий час цілком задовольняли потреби держави в підготовці кваліфікованих юридичних кадрів. Проте запровадження ринкових підходів до надання освітніх послуг у наступні роки сприяло значному зростанню кількості таких закладів та призвело до перенасиченості ринку праці відповідною категорією фахівців. Комерціалізація правничої освіти в Україні мала наслідком падіння її якості [1, с. 59-60].

У межах реалізації державної політики у сфері підвищення якості підготовки правників Міністерство освіти і науки України ініціювало реформування юридичної освіти, результатом чого стало напрацювання проєкту Концепції, орієнтованої на комплексну модернізацію системи підготовки юристів. За інформацією, оприлюдненою на офіційному вебресурсі Кабінету Міністрів України, одним із ключових положень Концепції є ідея впровадження єдиного кваліфікаційного іспиту, що стане обов'язковим етапом оцінювання для всіх здобувачів ступеня магістра права. Передбачається, що лише за умови успішного складання такого іспиту здобувач зможе отримати відповідний диплом, що, своєю чергою, має посилити стандарти професійного відбору та уніфікувати підходи до перевірки фахової компетентності.

Організацію цього кваліфікаційного іспиту пропонується покласти на незалежну правничу екзаменаційну комісію, яка формуватиметься на паритетних засадах із представників професійної юридичної спільноти, центральних органів виконавчої влади — зокрема Міністерства освіти і науки та Міністерства юстиції, а також представників академічного середовища юридичних факультетів. Ще одним важливим напрямом запропонованих змін є перегляд традиційних педагогічних підходів, зокрема обмеження практики механічного відтворення положень нормативно-правових актів. Концепція передбачає переорієнтацію освітнього процесу на аналітичне опрацювання матеріалу із використанням кейс-методів, елементів андрогогіки, проблемного навчання, цифрових технологій та групової взаємодії, що дозволить розвивати професійні навички студентів у контексті практичного застосування правових знань.

Окремий акцент у Концепції зроблено на розбудові практичної складової в межах освітніх програм, що передбачає широке впровадження практико-орієнтованих завдань безпосередньо під час навчального процесу. Також документ визначає перелік ключових компетентностей, якими має володіти сучасний правник. Йдеться, зокрема, про здатність до критичного, логічного та системного мислення, навички планування та самоменеджменту, розуміння етичних засад правничої професії, а також володіння державною мовою та однією з офіційних мов Ради Європи на рівні, достатньому для її використання в професійній діяльності. Крім того, наголошується на важливості командної роботи, вміння ефективно комуніку-

вати з представниками суміжних галузей знань і застосовувати засоби правового примирення у конфліктних ситуаціях [11]. Таким чином, реалізація положень Концепції спрямована на підготовку фахівця нового покоління, здатного діяти в умовах складної соціально-правової реальності, інтегруючи академічну доброчесність, практичну готовність і міждисциплінарну компетентність.

Опублікування концепції реформування вищої юридичної освіти викликало значний суспільний резонанс і активне обговорення у широких масах науковців у галузі освіти і права [13, с. 137].

Аналіз проєкту Концепції дозволив О. Білічак зробити висновок, що Концепція орієнтована на подолання структурних і змістовних недоліків, що тривалий час супроводжують функціонування системи підготовки правників в Україні. Центральним завданням її авторів стало забезпечення якісного оновлення освітнього процесу, що передбачає підвищення стандартів підготовки правничих кадрів, зокрема шляхом запровадження механізмів, які б стимулювали змагальність між закладами вищої освіти, котрі здійснюють підготовку фахівців у галузі права. Передбачається, що така конкуренція сприятиме природному скороченню кількості освітніх програм і правничих шкіл, які не відповідають сучасним вимогам щодо змісту й організації навчального процесу [1, с. 60]. На підтримку цього підходу передбачено посилення вимог до процедур ліцензування освітньої діяльності у сфері права, а також посилення державного контролю за якістю освітніх послуг, що надаються юридичними факультетами та інститутами. Значну увагу приділено удосконаленню системи професійного розвитку викладацького складу, що здійснюється шляхом систематичного підвищення кваліфікації, а також уніфікації процедур державної підсумкової атестації випускників.

Запропонована Концепція розвитку юридичної освіти має низку суперечливих та дискусійних положень. Найбільш радикальним кроком, на переконання О. Кричевської, видається те, що У межах запропонованої Концепції здійснено переосмислення змістовних характеристик правничої професії шляхом її диференціації на окремі категорії професійної діяльності. Зокрема, виокремлено категорію «регульованих видів правничої діяльності», до яких належать такі професії, як суддя, прокурор та адвокат, що мають конституційне підґрунтя та

функціонують у межах чітко окресленого законодавчого регулювання [7, с. 106]. Їхня професійна діяльність підпорядкована спеціальним нормативно-правовим актам, що встановлюють кваліфікаційні вимоги, порядок допуску до професії та механізми професійної відповідальності. Друга група об'єднує широкий спектр професій, що охоплюють сферу прикладної юридичної практики, зокрема роботу нотаріусів, юридичних радників, слідчих, фахівців у галузі правового забезпечення діяльності державних органів, суб'єктів господарювання та інших інституцій. Цей сегмент є менш формалізованим з точки зору законодавчого регулювання, однак не менш важливим для забезпечення ефективного функціонування правової системи загалом. До третього напрямку віднесено сферу науково-педагогічної діяльності, яка охоплює підготовку кадрів вищої кваліфікації, здатних забезпечувати розвиток правничої науки та здійснювати професійну підготовку майбутніх фахівців у закладах вищої освіти [7, с. 106]. Зазначені положення є досить спірними та потребують уважного вивчення з боку правничої спільноти щодо можливості їх імплементації у національному законодавстві.

Основні зауваження щодо проєкту Концепції стосуються обґрунтування потреби у глибинному реформуванні системи підготовки правників, необхідності складання єдиного кваліфікаційного іспиту як умови отримання диплому правника, необхідності запровадження наскрізної магістерської програми з права, необхідності трансформації за очної форми підготовки майбутніх правників, запровадження конкурсу в тому числі і серед тих абітурієнтів, які планують навчатись за контрактом та підготовки правників за єдиною спеціальністю «Право» та щодо переліку правничих професій [4, с. 20].

У Зверненні представників правничих академічних кіл від 17.11.2020 р. стверджується, що «реформа юридичної освіти у представленому в Концепції вигляді призведе до нівелювання варіативності освітнього процесу та академічної автономії, порушення конституційних прав і свобод здобувачів освіти» [8].

У вересні 2017 року до парламенту було внесено проєкт Закону України «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» [10], зміст якого значною мірою ґрунтувався на основних положеннях раніше розробленої Концепції реформування юридичної освіти. Така практика фактичного дублювання ключових ідей Концепції в законодавчій

ініціативі зумовила численні критичні відгуки з боку професійної спільноти, що засвідчило високий рівень зацікавленості науковців і практиків у подальшому розвитку освітньо-кваліфікаційної моделі підготовки правників.

Особливо інтенсивними були обговорення, що стосувалися доцільності впровадження наскрізної магістратури з права, яка розглядається як варіант уніфікованої програми повного циклу підготовки правників. Така модель освіти передбачає збереження державного контролю за допомогою Єдиного державного кваліфікаційного іспиту, що, у свою чергу, викликало дискусії щодо рівноваги між академічною автономією та якісною стандартизацією фахової підготовки. Не менш актуальними виявилися питання забезпечення доступності юридичної освіти для різних категорій вступників, необхідності впровадження обов'язкових порогових балів при вступі, а також оптимізації кількості правничих шкіл, що здійснюють підготовку за спеціальністю «Право». У фокусі уваги також перебуває проблема забезпечення високої якості освітніх послуг у цій сфері, з урахуванням як внутрішньо українських стандартів, так і міжнародних орієнтирів, які формують глобальні вимоги до правничої професії.

Як вважає С. Шитий, законопроекти, напрацьовані на основі Концепції розвитку юридичної освіти є передчасними і не дозволяють розкрити усі позитивні зміни, які може принести реформа вищої юридичної освіти в Україні [13, с. 142].

Висновки. У контексті трансформаційних процесів, що супроводжують становлення української державності, впровадження соціальних змін і правових модернізацій, зростає значущість переосмислення підходів до підготовки фахівців у сфері права. Перехід до ринкової економіки та утвердження демократичних інституцій зумовили нагальну потребу в юристах, які володіють не лише фаховими знаннями, а й високим рівнем правової культури, розвинутою громадянською відповідальністю та здатністю ефективно діяти в умовах динамічного соціального середовища. За цих умов модернізація юридичної освіти постає як необхідна передумова зміцнення правопорядку та правової держави, а її здійснення потребує цілісного і системного підходу до оновлення змісту, структури й організаційних принципів підготовки правників.

Комплексна реформа юридичної освіти передбачає не лише перегляд навчальних планів і методів викладання, а й посилення при-

кладної складової в освітньому процесі, що має сприяти формуванню практичних навичок, необхідних для ефективної професійної реалізації майбутніх правників. У цьому контексті ключовим завданням постає створення ефективної системи забезпечення якості освіти, яка включає як внутрішні механізми контролю, так і зовнішню оцінку відповідності результатів навчання міжнародним стандартам та вимогам сучасного демократичного суспільства. Забезпечення якості має охоплювати не лише академічні показники, а й здатність випускників діяти відповідально, правомірно і професійно в реальних правових ситуаціях, що зумовлює необхідність постійного оновлення підходів до освітнього процесу.

Успішна імплементація реформи вищої юридичної освіти вимагає концептуального переосмислення цільових орієнтирів освітньої політики у цій сфері, зокрема визначення чіткого бачення очікуваних результатів, проектування бажаної моделі юридичної освіти та розроблення алгоритму її реалізації. Такий підхід дозволить забезпечити цілісність і узгодженість дій, спрямованих на оновлення підготовки фахівців-правників, і стане запорукою ефективного функціонування системи правничої освіти в Україні відповідно до національних потреб і глобальних викликів.

Список використаних джерел:

1. Білічак О.А. Реформа юридичної освіти в Україні: проблеми і виклики. *Освітня аналітика України*. 2019. № 3 (7). С. 59–60.
2. Бондар Н.А. Юридична освіта в Україні в умовах глобалізації: історико-правове дослідження: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 «Право» (галузь знань – 08 «Право»). Сумський національний аграрний університет. Суми. 2021. С. 2.
3. Звіт щодо України за 2023 рік. Європейська комісія. URL: SWD_2023_699 Ukraine report. pdf
4. Зозуля І. В. Стан і перспективи проекту Концепції розвитку юридичної освіти. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття*. Харків, 2020. 20 с.
5. Концепція розвитку вищої юридичної (правничої) освіти. URL: <https://kompravpol.rada.gov.ua/uploads/documents/34815.pdf>
6. Крижевська О. О., Крижевський А. В. Державна політика у сфері юридичної освіти: актуальні питання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. С. 75–84
7. Крижевська О. Реформування юридичної освіти в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1417098.pdf>
8. Мамченко Н. Звернення представників правничих академічних кіл: проєкт Концепції розвитку юридичної освіти є нежиттєздатним. *Судебно-юридическая газета*. URL: <https://sud.ua/ua/news/publication/185305-zvernennya-predstavnikov-pravnichikh-akademichnikh-kil-proekt-kontseptsii-rozvitku-yuridichnoyi-osviti-ye-nezhittyezdatnim>
9. Мочульська М. Реформа вищої правничої освіти в Україні: куди далі? *Український часопис конституційного права*. 2023. №2. С. 84.
10. Проект Закону про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH5IJ00A>
11. Проект Концепції вдосконалення юридичної освіти представлено суспільству. Міністерство освіти і науки України. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249321194&cat_id=244277212
12. Проект Концепції розвитку юридичної освіти. URL: https://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html
13. Шитий С. І. Виклики та загрози новітньої концепції реформування юридичної освіти в Україні. *Вісник НПУ ім. М.П.Драгоманова. Право*. 2017. Вип. 32. С. 137.
14. Янчук Н. Д. Реформування юридичної освіти в Україні: осмислення та перспективи. *Південноукраїнський правничий часопис*. №1-2. 2022. С. 311-312.

Pavliuk N. M. Trends in reforming the legal education system in Ukraine

The article examines the current problems of reforming legal education in Ukraine. It is emphasized that high-quality and corruption-free legal education and training of specialists in the field of justice and law enforcement are key to strengthening the rule of law and fulfilling Ukraine's obligations regarding its membership in the EU. It is emphasized that the determinant of increasing the relevance of issues of reforming higher legal education are the reforms of state institutions of the national legal system, in particular law enforcement agencies, the justice system and related legal institutions (barristers, prosecutors, notaries) carried out in Ukraine. The current stage of the formation of the national model of legal education is experiencing a difficult transition period, which is manifested in the search for a new paradigm that could fully meet the social needs of the 21st century and the national legal system. In recent years, a number of measures have been taken in

Ukraine to improve legal education. The main provisions of the Concept of Reforming Legal (Legal) Education are considered. Analysis of the draft Concept allowed us to conclude that the concept is designed to solve a number of problems existing in the system of training lawyers. A number of controversial and debatable provisions of the Concept are indicated. It is noted that the draft Law "On Legal (Legal) Education and General Access to the Legal Profession" duplicates the main provisions of the Concept for the Development of Legal Education. Attention is focused on the fact that the reform of higher legal education in Ukraine should be systematic and consistent, therefore, in modern conditions, it is worth updating the vision of expected results, forming a model of higher legal education in Ukraine, to which we aspire, and developing a detailed plan for achieving these goals. The reform of higher legal education can be effective only in the context of necessary changes in the system of higher education in Ukraine as a whole. The reform of higher legal education in Ukraine must be systematic and consistent, therefore, in modern conditions, it is worth updating the vision of expected results, forming a model of higher legal education in Ukraine to which we aspire, and developing a detailed plan for achieving these goals.

Key words: legal education, higher education, legal profession, reform, concept.